

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ**

**СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
У ВИМІРІ СОЦІОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ**

ТОМ XI

Серія «Соціологія»

Випуск 178

Донецьк 2010

працівника, його професіоналізму і готовності використовувати творчий підхід у вирішенні проблем клієнта.

Отже, соціальна робота з соціально уразливими особами, що зазнають труднощі в процесі соціалізації, повинна бути направлена не тільки на усунення негативних дій чинників соціального середовища, але і на розвиток, реалізацію і реабілітацію життєвих сил клієнтів соціальних служб.

Таким чином, умови, що детермінують ефективність надання соціальних послуг слід розглядати на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях, також слід виділяти чинники прямого та непрямого впливу. Саме це дозволить правильно визначити критеріальні показники оцінки ефективності надання соціальних послуг та провести об'єктивне дослідження стану надання соціальної допомоги соціально уразливим верствам населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григорьев С.И., Гуслякова Л.Г. Социология для социальной работы [Текст] / С.И. Григорьев. – М.: МАГИСТР-ПРЕСС, 2000. – 164 с.
2. Комарова Н.М. Досвід проведення порівняльних досліджень в галузі соціального забезпечення // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С.24-31
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика [Текст] / В.А. Слостенин. – 4-е издание. – М.: Академия, 2003. – 200 с.
4. Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.04.2007 р. № 178-р Міністерство праці та соціальної політики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua>
5. Ролз Д. Теория справедливости / Д. Ролз. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 535 с.
6. Семигіна Т. Порівняльна соціальна політика / Т. Семигіна. – К.: МАУП, 2005. – 268 с.
7. Якуба Е.А. Социология / Е.А. Якуба.- Харьков: Константа, 1996.- 192 с.

УДК 316.4.062:140.8

Судин Д.Ю.

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МІФІВ В КОНТЕКСТІ ПІДТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

У статті здійснено аналіз ролі національних міфів у підтриманні стабільного існування суспільства, опираючись на структурно-функціональну теорію про роль культури в підтриманні соціального порядку. Застосувавши концепцію п'яти пар модельних змінних Т. Парсонса, розроблено класифікацію соціальних функцій національних міфів.

Ключові слова: функції, національні міфи, нація, структурний функціоналізм.

В статтє осуцествлено анализ роли национальных мифов в поддержании стабильного существования общества, основываясь на структурно-функциональной теории о роли культуры в поддержании социального порядка. Используя концепцию пяти пар стандартных переменных Т. Парсонса, разработано классификацию социальных функций национальных мифов.

Ключевые слова: функции, национальные мифы, нация, структурный функционализм.

The article offers analysis of role national myth play in maintaining social stability, based on structural-functional theory about role of culture in maintaining social order. Using conception of five pattern variables by T. Parsons, classification of social functions national myths fulfill is elaborated.

Key words: functions, national myths, nation, structural functionalism.

Дослідницькою проблемою, що розглядатиметься в цій статті, є виявлення та типологія соціальних функцій національних міфів. В сучасній соціології дослідження цього феномену є радше спорадичними, аніж систематичними, а тому виявлення та класифікація основних функцій, що виконуються національними міфами, дозволить:

- зробити доповнення до соціологічних теорій нації;
- запропонувати низку ідей до соціологічної теорії національних міфів зокрема та соціальних міфів загалом;
- виробити низку критеріїв, що дозволять проаналізувати функціональність чи дисфункційність національних міфів у суспільстві.

Поняття «національний міф» було вперше використано в етносоціологічних дослідженнях в 1926 р. К. Гаєсом (С. Hayes). Цей термін використовувався в працях таких дослідників як Б. Шейфер (В. Shafer) та Ф. Знанецький (F. Znaniecki) в 1950-х рр., а також Дж. Армстронг (J. Armstrong), Е. Сміт (E. Smith) та Дж. Шопфлін (G. Schopflin) в 1980-х рр. Попри те, що згадані дослідники наголошували на важливості національних міфів для підтримання національної ідентичності, жоден з них не розглядав функції національних міфів в соціальній системі. Завдання цих вчених зводилося переважно до класифікації *типів* міфів. Натомість детально розробленою теорія функцій міфів була в антропології. Серед найбільш значимих вчених, доробок яких відіграв важливу роль у вивченні соціальних функцій міфів, варто згадати Б. Маліновського, Е. Дюркгайма, А. Редкліф-Брауна, Л. Леві-Брюля, М. Моса, М. Леєнгарда, К. Леві-Строса. Проте жоден з цих вчених не розглядав функції *національних* міфів в соціальній системі.

Відповідно, метою статті є запропонувати авторську класифікацію соціальних функцій національних міфів, використовуючи напрацювання теоретиків структурного функціоналізму. Вихідним пунктом цієї статті є розгляд нації як соціальної системи, що опирається культурну систему,

структуровану відповідно до “стрижневої доктрини” націоналізму². Відповідно, важливою умовою існування нації є підтримка з боку культури.

Згідно зі структурно-функціональною теорією культура відіграє важливу роль в соціальному житті лише у випадку, коли вона є **інституціоналізованою**. Т. Парсонс виділяв два аспекти інституціоналізації:

- задоволення диспозицій потреб індивідів;
- організація позитивних реакцій інших на дії актора [1, с. 111].

У випадку розгляду соціальних функцій національних міфів задоволення потреб акторів не є предметом аналізу, тому ми одразу ж перейдемо до другого аспекту – організації позитивних реакцій інших на дії актора. На думку Т. Парсонса, цього можна досягти завдяки двом механізмам:

- рольовим очікуванням;
- системі санкцій [1, с. 111].

Санкції можуть бути як позитивними – винагороди, так і негативними – покарання.

Проте підтримання лояльності нації не може регулюватися формально встановленим санкціям: не існує жодного судового покарання за те, що індивід не відчуває морального зобов'язання перед нацією. Відповідно, ступінь *інституціоналізації* національної ідеї в аспекті існування системи санкцій є малим.

Втім, Т. Парсонс в своїй теорії враховував можливість існування соціальних систем, в яких малий ступінь інституціоналізації культури. У таких випадках культура здійснює свій вплив на соціальне життя не з допомогою регулятивних інститутів, що і забезпечують реалізацію системи санкцій, а завдяки двом іншим механізмам, що мають менш формальний характер:

- визнанню, яке отримує індивід за дотримання тих чи інших правил поведінки;
- інтерналізації певних культурних еталонів індивідами [1, с. 129–131].

Отже, можна зробити висновок, що національна ідентичність передбачає *інтерналізацію* певних культурних еталонів індивідами. Одним із засобів, з допомогою якого відбувається інтерналізація культурних еталонів, необхідних для існування національної ідентичності, є національні **міфи**.

Варто зупинитися детальніше на проблемі функцій міфу. Одну з найбільш детальних класифікацій функцій міфів запропонував британський антрополог Б. Маліновський. Згідно з нею міфи виконують такі функції:

1) пов'язані з релігією:

- a. вираження релігійних вірувань (догм) [3, с. 303, 347];
- b. нав'язування релігійних вірувань [3, с. 303, 347];
- c. пояснення ритуалів [3, с. 303, 347];
- d. гарантування ефективності ритуалів [3, с. 143];

² Обґрунтування запропонованого тлумачення поняття “нація” було зроблено автором в іншій статті – “Теорія нації в працях теоретиків структурного функціоналізму” [2], а тому немає потреби наводити їх тут.

2) пов'язані з соціальним порядком:

- a. легітимізація існуючого соціального порядку [3, с. 144];
- b. надання престижності існуючій традиції [3, с. 349];
- c. зняття соціальної напруженості [3, с. 328–329];
- d. забезпечення соціального порядку завдяки впорядковуванню взаємодій індивідів [3, с. 303];

3) пов'язані з соціальними взаємодіями:

- a. санкціонування моделей соціальної поведінки [3, с. 347];
- b. нав'язування соціальних норм та цінностей [3, с. 358];

4) пов'язані з індивідуальними потребами індивіда:

- a. заспокоєння емоційних та екзистенційних потреб індивіда [3, с. 303];
- b. пояснення практичних знань та дій [3, с. 303].

Наведена вище класифікація з одного боку, стосується більше примітивних суспільств, а з іншого є надто абстрактною, а тому ми спробуємо виокремити функції міфів опираючись на п'ять пар модельних змінних, запропонованих Т. Парсонсом:

- афективність – афективна нейтральність;
- орієнтація на себе – орієнтація на колектив;
- універсалізм – партикуляризм;
- діяльність – якість;
- конкретність – дифузність [4, с. 498].

Ці змінні застосовуються для опису дії на трьох рівнях: культурному, особистісному та соціальному. В сфері культури з допомогою цих змінних описують *нормативні еталони*, на особистісному – диспозиції потреб (*need-dispositions*), на соціальному – *очікування* [4, с. 499-500]. Нас цікавить лише один рівень – культурний. Очікування та нормативні еталони є пов'язаними між собою: очікування певної моделі поведінки опираються на певні нормативні еталони, які цю поведінку і визначають, впливають на неї. Проте у нашому випадку інтерес зосереджуватиметься на нормативних еталонах, які нав'язуються міфами, а тому підтримують існування нації.

Як зазначав сам Т. Парсонс, нормативні еталони та рольові очікування щодо виконання актором певних дій треба описувати не просто з допомогою цих змінних, але розглядаючи *комбінації* цих п'яти пар модельних змінних. Спробуймо описати функції міфу в такий спосіб. Перш за все, треба відкинути змінні “орієнтація на себе – орієнтація на колектив”: у випадку з міфом зрозуміло, що йтиметься про орієнтацію виключно на колектив³. Стосовно чотирьох інших пар змінних Т. Парсонс зазначав, що спосіб їх комбінації залежить від того, який саме вид соціальних феноменів аналізується. Якщо йдеться про рольові очікування, то тут варто розпочати з комбінування змінних «універсалізм – партикуляризм» та «якість – діяльність» [4, с. 524–528].

³ Т. Парсонс в своєму аналізі модельних змінних підкреслював, що саме ця змінна належить до *іншої площини* аналізу, а тому не слід її розглядати поруч з іншими чотирма парами [5, с. 641].

Таблиця №1.

**Класифікація ролевих очікувань відповідно до
змінних «універсалізм – партикуляризм» та «якість – діяльність»**

універсалізм	партикуляризм	
		якість
		діяльність

Як бачимо, внаслідок комбінації цих двох пар змінних утворюється чотири компоненти організації ролевих очікувань щодо діяльності актора. Наразі нас не цікавить, яким було наповнення цих чотирьох комірок таблиці, оскільки аналіз ролевих очікувань передбачає подальше структурування кожної з комірок – відповідно до поділу згідно змінних «афективність – афективна нейтральність» та «специфічність – дифузність». Тому в остаточному варіанті таблиця класифікації ролевих очікувань має такий вигляд:

Таблиця №2.

Класифікація ролевих очікувань згідно з модельними змінними

універсалізм		партикуляризм			
афектив- ність	афективна нейтральність	афектив- ність	афективна нейтральність		
				специфічність	якість
				дифузність	
				специфічність	діяльність
				дифузність	

Оскільки основна функція міфу – забезпечити інтерналізацію певних компонентів культурної системи, які необхідні для підтримання існування нації як соціальної системи, то ця таблиця пропонує нам інструмент для виокремлення окремих функцій міфу: наповнивши її змістом, ми отримаємо каталог функцій міфу. Проте перш ніж перейти до аналізу, слід дещо обмежити його поле. Універсалістські компоненти в національній ідентичності відіграють відносно малу роль, адже згідно з ними актор повинен оцінювати дії та мотиви всіх акторів однаково – за універсальними критеріями, незалежно від того, в яких стосунках вони перебувають з ним. Втім, національна ідентичність передбачає, що індивід відчуватиме солідарність до членів своєї нації, але ставитиметься до не-членів групи в інший спосіб. Відповідно, основою національної ідентичності є *партикуляристське* бачення соціального світу. Це означає, що та частина таблиці, де міститься універсалістська складова, не буде заповнена: національний міф не забезпечує вироблення в акторів однакового ставлення до інших акторів, а лише на основі їх належності до тієї ж нації, що і актор.

Перейдемо до аналізу компонентів партикуляристської частини таблиці. Перш за все, вона розпадається на дві частини: афективність та афективна нейтральність. Як ми вже зазначали вище, згідно з цією парою змінних, від актора вимагається або нехайна дія, що супроводжується емоційною заангажованістю актора в ситуацію (*афективність*), або ж утримання від неї, з відповідним утриманням від емоційної реакції на ситуацію (*афективна нейтральність*). Отже, частина функцій, які виконує міф, передбачають активну діяльність актора, а частина – цього не вимагатимуть. Розгляньмо кожну з груп функцій окремо.

1. *Афективність*. У цій групі від актора вимагають діяти в певний спосіб залежно або від дій інших акторів (*діяльність*), або ж від їх загальних характеристик (*якість*). Тобто коли від актора вимагається діяти лише тому, що інший є членом тієї ж нації, то йтиметься про компонент функцій міфу, який опирається на якість. Якщо ж від нього вимагається дія на основі того, в який спосіб та з якими результатами інший актор діє, то це вже діяльнісний компонент функцій міфу. Кожен з цих компонентів також розділяється на підкомпоненти – відповідно до змінних «специфічність – дифузність». Необхідно тепер проаналізувати складові кожного з компонентів.

1.1. *Якісні* компоненти функцій міфу розділено на дві групи. Одна охоплює елементи, що є дифузними, інша – специфічними. Перші означають, що актора цікавить інший як цілісність, а не лише той аспект іншого індивіда, який залучений в процес взаємодії. Наприклад, коли йдеться про оцінку іншого члена нації відповідно до його професійних вмінь та навичок, то це буде *специфічна* оцінка його діяльності. Адже поза цим актора не цікавитиме моральність та патріотизм іншого. Якщо ж ті елементи, що не мають безпосереднього стосунку до взаємодії, перебуватимуть в полі уваги актора та визначатимуть його дії – йтиметься про *дифузність*.

Елементом, який відповідає вимозі *якості* та *дифузності* є **самопожертва**. Адже в цьому випадку актора не цікавить, якими є інші актори в ім'я яких він жертвує своїм життям. Як зазначав Б. Андерсон, нація є уявленою спільнотою, тому її члени в більшості своїй не знайомі [6, с. 22]. За таких умов актор не може діяти на основі специфічності, адже він не може орієнтуватися на ті їх особисті якості, які залучені до взаємодії між актором та іншими. В більшості своїй вони не знайомі акторові, а тому він орієнтується на ті їх риси, які йому не відомі, які не мають стосунку до взаємодії.

Елементом, який відповідає вимозі *якості* та *специфічності* є **надання престижу нації**. В цьому випадку від актора вимагатиметься орієнтація не на конкретні досягнення нації, але на її статус, на її загальні риси. З іншого боку, цей елемент відповідає вимозі специфічності, оскільки вимагає від актора безпосередньої оцінки тих властивостей, які залучені у взаємодію. Оскільки актор є членом нації, то його цікавитимуть ті риси нації, які безпосередньо стосуються його приналежності до неї. Тобто в цьому випадку актора буде цікавити, чи може він гордитися своєю приналежністю до нації,

чи ні. Проте його не цікавитимуть інші характеристики нації, які не мають до цієї проблеми жодного стосунку.

1.2. *Діяльнісний* компонент теж складається з двох частин. Якщо розглядати *специфічну* частину, то в ній йдеться про **дотримання ритуалів**. В ній вимагається від актора діяльність, а також орієнтація на певні елементи ситуації, які мають безпосередній стосунок до дії: ритуал здійснюється у спеціально відведеному для цього місці та в спеціальний час. Тобто актор мусить орієнтуватися на ці *специфічні* елементи, аби діяти. Від нього також вимагається орієнтація на дії інших акторів, а не на їх властивості як такі.

Дифузною складовою є **ксенофобія**, тобто дистанціювання щодо представників інших націй на основі тих їхніх рис, що не мають безпосереднього стосунку до взаємодії (наприклад, їхньої національної приналежності, навіть якщо йдеться про оцінку їх професійної діяльності). Від актора вимагається діяльність щодо інших акторів, тому цей компонент належить до *афективної* групи.

2. У випадку аналізу групи компонентів, що вимагають від актора *афективної нейтральності*, тобто утримання від дій та емоційної оцінки ситуації, виділено дві підгрупи – *якісні* та *діяльнісні* компоненти.

2.1. *Якісну* складову розділено на дві підгрупи. **Легітимізація** існування нації належить до *специфічної* та *якісної* компоненти. Згідно з нею, актор має орієнтуватися на націю як таку, незалежно від того, які він матиме від цього вигоди: якби актор робив останнє, то це була б орієнтація на діяльність. Попри це, актора не цікавлять інші аспекти національної ідентичності, а тому цей компонент є *специфічним*. Фактично, він становить своєрідну пару функції **надання престижу**. Тільки в цьому випадку від актора не вимагається афективна реакція на приналежність до нації.

Підтримання солідарності – *дифузна* складова якісної компоненти. Вона передбачає вироблення в актора усвідомлення спільності з іншими членами нації. Причому це усвідомлення спільності опирається лише на *якість* інших акторів – їх приналежність до тієї ж нації, що і актор.

2.2. *Діялісна* складова. Її *специфічним* елементом є **авторитарність**, тобто орієнтація актора на покірливе виконання вказівок влади⁴. Специфічність в цьому випадку полягає в тому, що від актора вимагається орієнтація лише на певні аспекти соціальної взаємодії – політичні, тобто пов'язані з політичним репрезентуванням / відтворенням нації. Від нього також вимагається орієнтація на дії влади, а не на її якість як таку.

Останнім елементом є **самообмеження**. Воно є дифузним, оскільки стосується інших акторів, але знову ж таки – навіть коли вони не вступають в безпосередню взаємодію з індивідом. Актор орієнтується на *діяльнісний* компонент, але також і на дифузний. На відміну від самопожертви, від актора не вимагається активної дії.

Підсумувати наведені вище міркування можна у вигляді таблиці.

⁴ Ми вживаємо поняття “авторитарність” в значенні близькому до трактування поняття “авторитарний” Т. Адорно [7].

Таблиця №3.

Функції національних міфів в соціальній системі

партикуляризм			
афективність	афективна нейтральність		
<i>надання престижу</i>	<i>легітимізація</i>	специфічність	якість
<i>самопожертва</i>	<i>солідарність</i>	дифузність	
<i>дотримання ритуалів</i>	<i>авторитарність</i>	специфічність	діяльність
<i>ксенофобія</i>	<i>самообмеження</i>	дифузність	

На основі наведених вище міркувань, можна виокремити такі функції національних міфів:

1. Забезпечення дотримання ритуалів;
2. Підтримання соціального порядку:
 - a. легітимізація соціального порядку;
 - b. надання престижу соціальному порядку;
 - c. підтримання солідарності;
3. Нав'язування моделей поведінки:
 - a. авторитарності;
 - b. ксенофобії;
 - c. самопожертви;
 - d. самообмеження.

Загалом, якщо порівняти виокремлені нами функції національних міфів, то вони значною мірою перегукуються з тими, які виділив Б. Маліновський. Запропонована нами класифікація поглиблює попередню, а також вводить її в контекст структурного функціоналізму.

Підсумовуючи наведені вище міркування, зазначимо, що в межах цієї статті вдалося здійснити адаптацію основних антропологічних теорій соціальних функцій міфів до їх застосування в соціології. Було доповнено концепт національного міфу типологією функцій національних міфів, яку можна верифікувати в емпіричному дослідженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Парсонс Т. Соціальна система / Парсонс Т. // Парсонс Т. О соціальних системах / Под. ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический Проект, 2002. – С. 73–520.
2. Судин Д. Теорія нації в працях теоретиків структурного функціоналізму / Судин Д. // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна. – Вип. 3. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І.Я. Франка, 2009. – С. 199-212.
3. Malinowski B. *Dzieła*. Tom 7: *Mit, magia, religia* / Malinowski B. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990. – 541 p.

4. Парсонс Т. К общей теории действия. Теоретические основания социальных наук / Парсонс Т. // Парсонс Т. О структуре социального действия / Под. общ. ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический Проект, 2002. – С. 415–562.

5. Парсонс Т. Еще раз о стандартных переменных: ответ Роберту Дубину / Парсонс Т. // Парсонс Т. О структуре социального действия / Под. общ. ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический Проект, 2002. – С. 638–674.

6. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження і поширення націоналізму / Андерсон Б. – Київ: Критика, 2001. – 271 с.

7. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Адорно Т. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.